

TERMÉS

Koronás fők

Szent László emléke Békés megyében¹

Két évtizede, hogy Békéscsaba egyik városrészében, Jaminában felállították Szent László király szobrát. Széri-Varga Géza alkotását 2000. augusztus 19-én Tempfli József nagyváradi püspök áldotta meg.² Az ötletesen megformált műalkotás megérdemli, hogy valóságban – vagy legalább gondolatban – körüljárjuk, és eltöprengjünk a szimbolikája fölött. Felvetődik a kérdés: miként kapcsolódik a „lovagkirály” emlékezete Békés megyéhez? Minderre választ kaphatunk, ha újraolvassuk a régi forrásokat.

Szent István tisztelete szorosan kötődik I. (Szent) László alakjához, ugyanis az ő uralkodása idején emelték a szentek sorába az első magyar királyt. A jaminai szobor is emlékeztet erre az összefüggésre. Széri-Varga Géza alkotása ugyanis ötletesen kialakított talapzaton áll. Ha közelebbről szemléljük, felismerhetjük rajra annak az öt embernek az arcképét, akiket László király uralma idején kanonizáltak: középen a koronás, tekintélyes személyiség, István király, az ifjú herceg Imre, a püspöksüveget viselő pedig Gellért. A *Pozsonyi Évkönyv* szerint 1083-ban avatták őket szentté.³ A kompozíció további két, nehezebben azonosítható szereplője Zoerard – más néven András –, valamint Benedek remeték. Ők a Felvidék nyugati részén, Nyitra tágabb környékén éltek. Mivel a békéscsabaiak jelentős része felvidéki származású, gesztusértékű a számukra Zoerard és Benedek ábrázolása. László legendája szerint a két remetét is az ő uralma idején kanonizálták.⁴ András és Benedek személyében egyszerű emberek is megkapták ezt a magas megbecsülést.

A jaminai Jézus Szíve-templom előtt álló Szent László-szobor templomot tart a kezében. Az uralkodó jelentős egyházszervező munkájának része volt ugyanis, hogy a bihari püspökség központját áthelyezte Biharról Nagyváradra.⁵ A mai Békés megye területének jelentős része évszázadokon át a váradi püspökséghez tartozott, ezért is illő, hogy a megyeszékhelyen szobor emlékeztessen a püspökségért sokat tevő királyra. A szobor felállítását szorgalmazó Bielek Gábor apátplébános is hangsúlyozta ezt két évtizeddel ezelőtt.

1 Jelen cikk bővített, jegyzetekkel ellátott változata annak a beszámolóknak, melyet a *Békés Megyei Hírlap*nak adtam a témában. *Papp Gábor*: A lovagkirály emléke ma is él. *Békés Megyei Hírlap* 2020. június 10. 12. Interneten: <https://www.beol.hu/kozelet/helyi-kozelet/a-lovagkiraly-emleke-ma-is-el-a-megyeben-2780904/>

2 *Mikóczy Erika*: 2000. augusztus 19–20., Békéscsaba. Milleniumi megemlékezés. *Csabai Mérleg* 10. évf. 2000. 15. sz. 1.; <https://behir.hu/web/content/merleg/2000/15/csabai-merleg-2000-15.pdf>; Szent László szobrát avatták. *Békés Megyei Hírlap* 55. évf. 2000. 195. sz. 5. (Y névaláírással); lásd még https://www.kozterkep.hu/19937/Szent_Laszlo_Bekescsaba_2000.html

3 *Pozsonyi Évkönyvek*. Ford., bev. jegyz.: *Makk Ferenc*. In *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemből*. Szerk.: *Makk Ferenc–Thoroczkay Gábor*. Szeged, 2006. [337–341.] 339.; A *Pozsonyi Évkönyvek* megfelelő oldala a Pray-kódeksben; https://mek.oszk.hu/12800/12855/html/hu_b1_mny1_0081.html (2020. 07. 15.)

4 Szent László király legendája. Ford.: *Kurcz Ágnes*. In *Árpád-kori legendák és intelmek*. Szentek a magyar középkorból. I. Szerk.: *Érszegi Géza*. Bp., 1999. [89–96.] 92.

5 *Kosztó László*: A bihari püspökség alapítása. In *Nagyvárad és Bihar korai középkorban*. Tanulmányok Biharország történetéből. I. Szerk.: *Klaniczay Gábor–Kosztó László–Körmendi Tamás–Szendé Katalin–Szovák Kornél–Weisz Boglárka–Zsoldos Attila*. Nagyvárad, 2014. 41–80.

László emlékét azonban egyéb események is térségünkhöz kapcsolják. Miután 1074-ben trónra segítette bátyját, Gézát, az új király 1075-ben megalapította a garamszentbenedeki apátságot, és fivére, László jelenlétében erősítette meg a monostort. Az alapítólevél szerint a Körös folyó melletti Doboz (*Duboz*) disznópásztorainak és disznóinak egy része a felvidéki apátság tulajdonába került.⁶

Géza halála után, 1077-ben László lett a király: 1095-ig uralkodott. Eseménydús életéből itt most egy helytörténeti hagyományt emelünk ki. IV. Béla 1261. szeptember 9-én kelt oklevele felsorolja azokat a birtokokat, melyeket Szent István és Szent László adományoztak az egri püspökségnek. Három olyan falut is említ, melyek 1261-ben Békés vármegyében feküdtek: Fejérem (*Feyerem*), Püspöki (*Pispuky*) és Ketesd a helységek neve. Az oklevélben említett birtokok előtt és után Szent László adományáról olvasunk, ez alapot ad annak az értelmezésnek, hogy Fejérem, Püspöki (a későbbi Püski) és Ketesd is László adományaként kerültek az egri egyházhoz.⁷ Ezek a települések ma már nem léteznek, de a Békéscsaba és Gyula között álló Veszely Csárda tágabb környékére lokalizálhatók. 1415-ben ugyanis egy Vesze (*Veze*) nevű birtok Fejéremtől egy „*kőhajításnyira*”, Püskitől (*Pÿskÿ*) „*három nyíllövésnyire*” feküdt.⁸ IV. Béla fent említett oklevele egyébként nem maradt ránk eredetiben, de több későbbi őrzi a szöveghagyományát, köztük V. István 1271-ben kelt oklevele.⁹

A XV. század elején az egri káptalan még számon tartotta, hogy Fejérem helységet Szent László adományozta nekik. A Fejéremi család tagja ugyanis tulajdonába vette a helységet, az egri káptalan pedig hosszan elhúzódo pert folytatott érte. Szécsényi Frank országbíró 1405. november 14-én kelt oklevele ad hírt erről a hosszú perről. Olvasható benne, hogy Szent László király adományozta a káptalannak Feyerem birtokot. A káptalan ügyvédje a per során Anjou Károly 1323-ban kelt oklevelét mutatta be, ez átírja IV. Béla oklevelét, mely László királyra hivatkozott. Szécsényi Frank országbíró végül utasítást adott, hogy a káptalant iktassák Fejérem birtokába.¹⁰ Kiderült azonban, hogy Fejérem és Püspöki határában az idők során új település létesült: Vesze, melyet az Ábrahámfi (Ábránfy) család tart a ke-

*A békécsabai
Szent László-szobor
(Halmágyi László felvétele)*

6 A garamszentbenedeki apátság alapítólevele (1075). Ford.: *Kis Péter–Körmendi Tamás*, bev. jegyz.: *Kis Péter*. In *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemből*. Szerk.: *Makk Ferenc–Thoroczkay Gábor*. Szeged, 2006. [51–69.] 65–67.; *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Vol. I. 1000–1131. Ed.: *Georgius Györffy*. Budapestini, Academia scientiarum Hungarica, 1992. [206–218.] 218.

7 *Kondorné Látkóczki Erzsébet*: Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. Eger, 1997. [23–29.] 27. (latinul és magyarul); *Kristó Gyula*: Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében. Békéscsaba, 1981. 28. (14. szám).

8 *Mályusz Elemér*: Zsigmondkori oklevéltár. V. (1415–1416). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette: *Borsa Iván*. Bp., 1998, 294–295. (1032. szám); HU MNL OL. DF.: 210631 (Heves Megyei Levéltár 708).

9 *Kondorné* 1997. 23, 33–34.; *Kristó* 1981. 28.

10 HU MNL OL. DF.: 210517 (Heves Megyei Levéltár: 597). Az oklevélről bő regesztát ad *Karácsonyi János*: Békésvármegye története. I. Kiadja Békésvármegye Közönsége, 1896. I. köt. 205–206.; Latin átíratát *Almási Tibor* készítette el, egyelőre még kiadásra vár. Köszönet a Heves Megyei Levéltárnak az oklevélfotók elküldéséért!

zében. Erre újabb hosszú peresketés kezdődött. Ennek a pernek a során keletkezett a fent említett, 1415-ben kelt oklevél, mely szerint Vesze Fejérentől egy „*kőhajításnnyira*”, Püskitől (Pýský) „*három nyíllövésnyire*” feküdt. 1416-ban az egri káptalan végül megszerezte Vesze birtokot az Ábrahámfiaktól.¹¹ Az egri káptalan azonban nem érezte kézenfekvőnek, hogy a nagy távolságra fekvő Békés megyei birtokokat kézben tartsa. 1446-ban elcserélték Fejérem, Vesze, Püski birtokot, valamint Ketesd pusztabirtokot Maróti Lajossal és Mátyussal három Pest megyei birtokra: Újfalu, Zsiger és Monor nevűekre.¹² A hosszú jogi folyamat eredményeként keletkezett iratok nemcsak a régi birtokviszonyokra és helynevekre adnak értékes forrást, hanem Szent László Békés megyei területet érintő adományának emlékét is felvillantják.

László királyt 1192-ben avatták szentté.¹³ Tisztelete a középkorban a mai Gyulavári térségében is jelen volt. A környék nagyhatalmú földesura, Maróti János idejében, 1419-ben ugyanis fából épült ferences kolostor állt Váriban (*Wari*), melynek Szent László volt az égi pártfogója. Erre az utóbbi időben Németh Csaba mutatott rá. 1419. július 22-én, Firenzében ugyanis Maróti kérelmezte V. Márton pápától, hogy a fakolostort kőből átépíthesse. A kőből épült kolostor végül nem Váriban, hanem Gyulán valósult meg, Szűz Mária tiszteletére.¹⁴

Békés megye fontos régészeti emléke Vésztő mellett a Mágori-domb. A híres Csolt-monostor ugyan a XII. században épült ezen a helyen, de nem előzmények nélkül. Juhász Irén régész szerint már a XI. század első felében, majd a XI. század második felében is épült itt templom. Az utóbbi Juhász Irén megállapítása szerint Szent László idejében épülhetett.¹⁵ Már csak ezért is méltó helyen áll a domb tövében László lovas szobra, mely Mihály Gábor alkotása. Egy Vésztőhöz köthető, Ökrös Gézáné által lejegyzett Szent László-monda további indokot ad a szobor ittlétéhez. Az elbeszélés szerint László király Priszka nevű lányát elrabolta egy kun vezér. A lánynak sikerült megszöknie, de a Körös mocsaraiból nem tudott egyedül kijutni. Egy pákász talált rá, aki a Csolt nemzetség monostorába vitte. Ott a szerzetesek figyelmesek lettek a lány drága gyűrűjére. Értesítették a királyt, aki Váradról a Csolt monostorhoz sietett. Így kapta vissza a lányát Szent László.¹⁶ Az elbeszélés

11 1416. április 16. *Mályusz Elemér*: Zsigmondkori oklevéltár, i. m. 480. (1784. szám). A perekről lásd *Karácsonyi I.* 206–208.

12 *Kristó Gyula*: Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig, i. m. 58–59.; *Haán Lajos*: Békés vármegye hajdana. II. (Oklevéltári rész.) *Diplomatarium Békessense*. Pest, 1870. Érdemes szem előtt tartanunk, hogy az egri egyházmegyének a Dél-Alföldön is feküdt egy főesperessége: a XIII–XIV. sz. fordulóján sombolyi, az 1330-as évektől pankotai főesperességként emlegetik. Lásd *Kandra Kabos*: A sombolyi-pankotai főesperesség. *Századok* 1883. 582–592.

13 Szent László király legendája, i. m. 95.

14 „*Suppl. nob. Johannis de Maroth, Quinqueecl. d., de conc. edificandi de lapidibus claustrum, quod ipse sub vocabulo S. Ladizlai regis in villa sua Wari, Varad, d., de lignis fratribus o. min. III. o., sub. vicariatu Bozn. construxit et de protectione in eo viventium contra ceteros fratres dicti o. levioris aut strictioris observ.*” *Lukács Pál*: A XV. századi pápák oklevelei. Olaszországi Magyar Oklevéltár. Közrebocsátja a Római Magyar Történelmi Intézet. I. köt. (1417–1431). Bp., 1931. 187., reg.; *Mályusz Elemér*: Zsigmondkori oklevéltár. VII. (1419–1420). *Mályusz Elemér* kéziratát kiegészítette és szerkesztette: *Borsa Iván* Bp., 2001. 219. (792. sz.); *Németh Csaba*: Maróti János, a gyulai vár építetője. Gyula, 2006. 60.

15 *Juhász Irén*: Vésztő története a kezdetektől a török hódoltság végéig. In *Vésztő története. Kezdetektől a várossá válásig*. Vésztő, 2008. [75–135.] 95–96, 97–100.; *Juhász Irén*: A Csolt-nemzetség monostora; https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek/oroksege/Csongrad_megye/pages/Kozepkori_del_alfold_es_szer/013_a_csolt_nemzetseg.htm (2020. 07. 15.)

16 *Vésztői Legenda Szent László királyról*. Lejegyezte: *Ökrös Gézáné*. Vésztő, 2008. 136–138. (Juhász Irén fent hivatkozott tanulmányát követő olvasmány.); *Licska Balázs*: Harminc éve a természet és a múlt közelében; <https://www.beol.hu/bekes/kozelet-bekes/harminc-eve-a-termeszet-es-a-mult-kozeleben-677329/>

lés emlékeztet az elrabolt lány mondájára, melyet a krónikáshagyomány is elbeszél.¹⁷ Ott ugyan nem László herceg lányát rabolja el a „kun”, de létezik olyan változata a történetnek, ahol László rokona az elrabolt lány: pl. egy XV. századi orosz krónikában.¹⁸ László lányát a magyar krónikáshagyomány Pyrisk néven nevezi, ami a Priszka változata. Mai magyarul Piroskának mondjuk.¹⁹

A véstői Szent László csatabárdot tart a kezében. A „lovagkirály” megannyi küzdelme közül leginkább az ő „utolsó csatájára” emlékeztet ez a szobor. Az ún. *Dubnici Krónikába* beépítve ránk maradt egy névtelen szerző által írt geszta Nagy Lajos királyról. Eszerint László – sok évvel halála után – 1345-ben, a tatárok elleni harcban lovon, csatabárdal tért vissza, és segítette övét.²⁰ Szent Lászlót egyébként jelen ismereteink szerint az 1290-es évek elején, a váradi káptalan pecsétjén ábrázolták először csatabárdal a kezében.²¹ Amikor a *Képes Krónika* elbeszéli az 1068-ra tehető kerlési csata történetét, és előadja, hogy László herceg nyomába eredt a lányrabló keleti vitéznek, a krónikás szerint Lászlónak lándzsa volt a fegyvere. A kerlési csata elbeszélése Thuróczy János krónikájába is bekerült. 1488-ban Brűnnben és Augsburgban nyomtatták ki ezt a krónikát. Az augsburgi ősnymotatvány szép illusztrációt közöl a lányrablót üldöző Lászlóról: ott már csatabárdot ad László kezébe a művész.²² Nagyváradon 1390 táján a Kolozsvári testvérek, Márton és György lovas szobrot állítottak fel László emlékére, ennek a szobornak is csatabárd volt a kezében. A török 1660-ben elfoglalta Váradot. A királysobor ezután elpusztult, de Cesare Porta és Joris Hoefnagel XVI. századi képeiről megfigyelhetjük kinézetét, elhelyezkedését.²³

Lászlót a krónikáshagyomány és a legenda szerint Nagyváradon temették el,²⁴ de híres ereklyetartója később Győrött kapott helyet.²⁵ A győri hermán látható arc mását figyelhetjük meg a jaminai és a véstői Szent László-szobron is.

17 Képes Krónika. Fordította: *Bollók János*. Jegyzetek: *Szovák Kornál–Veszprémy László*. Osiris, Budapest, 2004, 103. fejezet, 70.

18 *Ács Károly* fordításában lásd pl. *Magyar Zoltán: „Keresztény lovagoknak oszlopa”*. Szent László a magyar kultúrtörténetben. Bp., 1996 387–388. A mondaváltozat szerb közvetítéssel került orosz földre. Lásd *Zoltán András: Szent László és Batu kán*. In *Ad vitam aeternam*. Tanulmányok Nagy István 70. születésnapjára. Bp., 2017. 355–361.; Lásd még *Gál Péter József: Szent László*. Magyarországnak édes oltalma. Bp., 2017. 368–371.

19 *Chronici Hungarici Compositio Saeculi XIV*. Ed.: *Alexander Domanovszky*. In *Scriptores Rerum Hungaricarum*. (SRH). I. Ed.: *Emericus Szentpétery*. Bp., 1937. (Nap Kiadó, 1999) 156. fejezet, 439. Képes Krónika 101.

20 *Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról*. Fordította, az utószót és jegyzeteket írta: *Kristó Gyula*. Osiris, Budapest, 2000. 8., 9. fejezet, 50–51.

21 *Kerny Terézia: László király ikonográfiája*. In *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*. VI. Főszerk.: *Köszeghy Péter*, szerk.: *Tamás Zsuzsanna*. Budapest, 2006. [411–453.] 411–412.; *Magyar* 1996. 133.

22 Képes Krónika, i. m. 102–103. fejezet, 68–70.; *Thuróczy János: A magyarok krónikája*. Ford.: *Bellus Ibolya–Kristó Gyula*. Osiris, Budapest, 2001. 76. fejezet, 104–106. A *Chronica Hungarorum* augsburgi kiadásáról: <https://corvina.hu/hu/corvina/virtualis-corvinak/inc1143b-hu/>; Szent László az augsburgi kiadásban: <https://corvina.hu/kepnezegeto/index.php?corvina=inc1143b&lang=hu&img=13#13>

23 *Miskolczi Csulyak István* 1609-ben készült jegyzete szerint 1390-ben készült a lovas szobor, *Mathias Miles* 1670-ben azonban arról írt, hogy 1389-ben készült. Mindketten a szobor talapzatán levő felirat alapján írnak, onnan tudják a készítő művészek nevét is. *Magyar* 1996. 80–89.; *Kerny* 2006. 412–415.

24 Képes Krónika, i. m. 141. fejezet, 93., Szent László király legendája, i. m. 93–94. A somogyvári temetés lehetőségével szembeni érvet lásd: *Solymosi László: Szent László, a lovagkirály*. Kisebbségkutatás 26. évf. 2017. 3. sz. [35–53.] 35; http://epa.oszk.hu/00400/00462/00076/pdf/EPA00462_kisebbségkutatás_2017_03_034-053.pdf; hivatkozik korábbi írásaira: *Solymosi László: Szent László király sírja, kultusza és szentté avatása*. In *Szent király, lovagkirály*. Szent László-herma és koponyaereklye vizsgálatai. Szerk.: *Kristóf Lilla Alida–Lukács Zoltán–Patonay Lajos*. Győr, 2017. 16–39.; *Solymosi László: Egy tévedés nyomában*. Szent László király somogyvári temetésének legendája. In *Örökség és küldetés*. Bencések Magyarországon. Szerk.: *Illés Pál Attila–Juhász-Laczk Albin*. Budapest, 2012. 151–171.

25 *Magyar* 1996. 120–122.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy az első ismert magyar nyelvű forrást, mely Csabát – Békéscsabát – megemlíti, 1521-ben éppen Szent László napján írta Ábrányfő Péter. A levél üzleti ügyről szól, és „*chaban*” kelt.²⁶

1950-től Békés megyéhez tartozik Battonya. A település (pontosabban a közeli Tompa-pusztá) híres szülöttje, Molnár C. Pál festőművész életművében is helyet kapott a „*lovagkirály*” emlékezete: a budapesti Béke téri templom oltárképén ő jelenítette meg László legenda életének mozzanatait. A „*lovagkirály*” Békés megyei emlékezetét kutatva illik megemlékeznünk Hunya községről is, ahol László a templom védőszentje.

Halmágyi Miklós

Szent László és a vérmedve, avagy egy legenda születése

A székelyekről alkotott kép általában a pálinkáról, a rovásírásról, a székelykapukról és egyéb kötelező toposzoktól hemzseg. Kevésbé ismeretes azonban, hogy az európai művészettörténeti emlékek között is kiemelkedő színvonalú falképek maradtak fenn őseinktől. Nemrég jelent meg egy hosszabb tanulmányom, amely a székelyszentléleki külső freskók elemzésével foglalkozik.¹ Ebben bemutattam Szent László új típusú ikonográfiáját, amelyet a művészettörténetben eddig nem ismert „medveküzdelmi jelenetként” lehetne összegezni. A falképegyüttes kiemelkedő fontossággal bír, hiszen egy új típusú Szent László-ábrázolásmóddal lettünk gazdagabbak, ugyanakkor nagy királyunkról egy eddig ismeretlen legenda körvonalazódik előttünk. Jelen írás a freskók kutatásának újabb eredményeit és egy latin nyelvű írott forrás bizonyítékait mutatja be.

Az ún. *miles Christianus* (Krisztus katonája) ábrázolások² közé sorolható falkép egy jól láthatóan összetartozó ikonográfiai program része. Szent László, a népet megóvó, keresztény lovagkirály és Sárkányölő Szent György bontakozik ki előttünk. Alakjuk a védelmező lovagi ideálokat, a sárkány és a medve elleni küzdelem kettős megjelenítése a sötétség, az alsóbb erők legyőzését szimbolizálja. Szent György, a hitvalló katonaszent, a legendák szerint mártírhalált halt hitéért, eszmeileg párba állítható Szent László lovagkirállyal, aki a keletről betörő lovas népek ellen viselt hadat, s a kereszténységet törvényekkel erősítette meg. A kettős falkép alapját a szimbolikában fontos szerepet játszó, az értelmet jelképező kék és az ösztönvilágot jelző vörös háttér adja. Ezeket azonos sablonnal készített, fehér, csillagszerű mustrákkal ékesítették. Hasonló csillagmustrák alkalmazására példákat Erdélyben Homoród, Székelyderzs, Csikmenaság templomi falképein, Európában a dél-wale-

26 Középkori leveleink (1541-ig). Szerk.: *Hegedűs Attila–Papp Lajos*. Régi magyar levéltár. I. Budapest, 1991. 82. (44. sz.); *Kristó Gyula*: Fejezetek az Alföld középkori történetéből. Szeged, 2003. 64.; *Jankovich B. Dénes*: A magyar honfoglalástól a török kiűzéséig. In Békéscsaba története. I. Szerk.: *Jankovich B. Dénes–Erdmann Gyula*. Békéscsaba, 1991. [147–206.] 173.; *Karácsonyi János*: Békésvármegye története. III. Gyula, 1896. 13–14.; *Iványi Béla*: Nyelvmélekek a gróf Teleki család gyömrői levéltárában. Magyar Nyelv 1913. [442–445.] 445.

1 *Sashalmi-Fekete Tamás*: A székelyszentléleki katolikus templom külső falképeinek sajátos ábrázolásairól és Zsigmond-kori kapcsolatairól. Székelyföld XXIV. évf. 2020. 9. sz. szeptember. 102–121.

2 *János Mihály*: A gelencei Szent Imre műemlék templom (kalauz). Sepsiszentgyörgy, 2013. 18.